

Τζων Μείναρντ Κέυνς

Η οικονομική θεωρία ως ηθικό πρόταγμα

Από τον ΔΗΜΗΤΡΗ ΙΩΑΝΝΟΥ

Robert Skidelsky, *Keynes: Επιστροφή στη διδασκαλία του*, μτφρ. Χρυσούλα Μεντζαλίρα, επιμ. Λευτέρης Τσουλφίδης, Κριτική, Αθήνα 2012, σελ. 325

1.

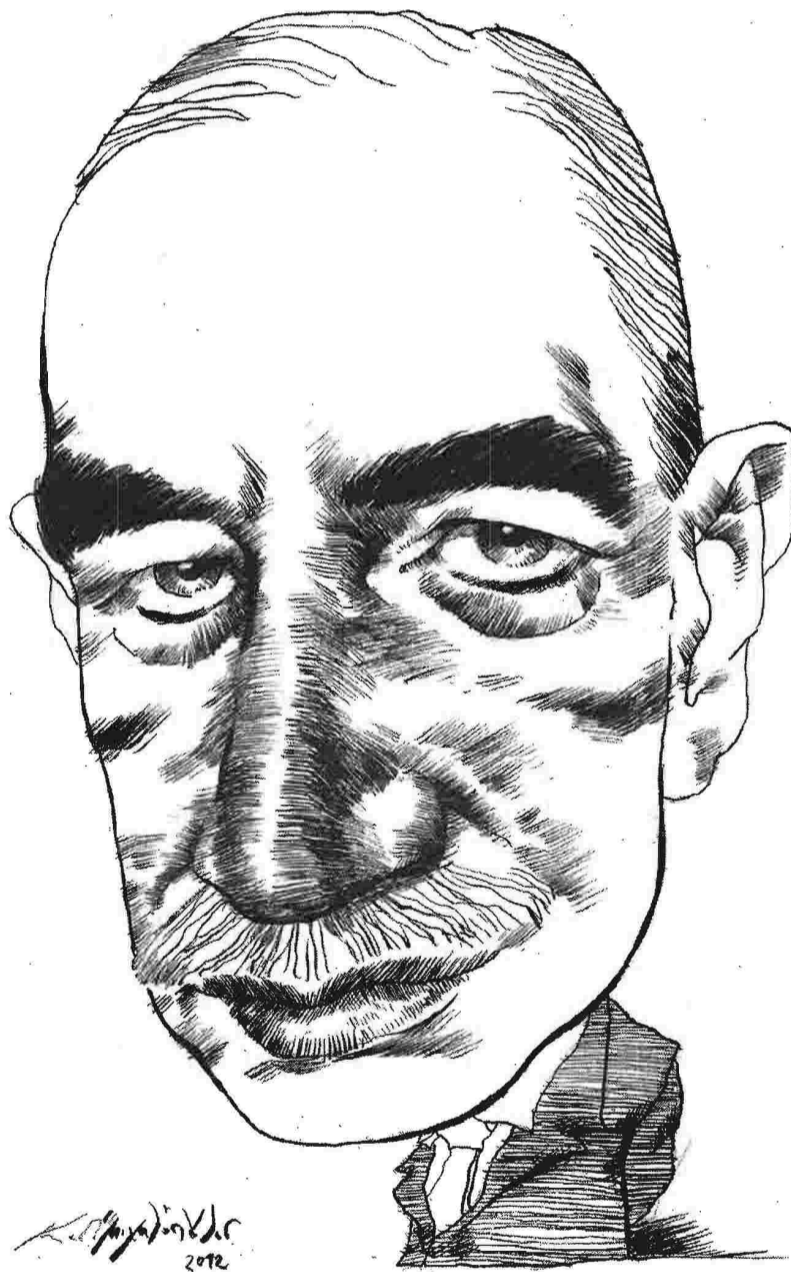
Όσοι αναζητούν, ειλικρινά και εναγωνίως, ουσιαστικές απαντήσεις για την σημερινή οικονομική κρίση του ανεπτυγμένου κόσμου, όπου δεκάδες εκατομμύρια ανθρώπων βρίσκονται στην ανεργία, βιώνοντας την δυστυχία που προκαλεί, δεν μπορούν να παρακάμψουν την σκέψη του Τζων Μείναρντ Κέυνς. Ενός στοχαστή την επικαιρότητα του οποίου αναδεικνύει το εξαιρετικό βιβλίο του Ρ. Σκιντέλσκυ, όχι μόνο γιατί παραθέτει την οικονομική θεωρία του με απόλυτα ικανοποιητικό τρόπο, αλλά, κυρίως, γιατί αποκαλύπτει τον υπαρξιακό προβληματισμό που την τροφοδοτούσε.

Όσο και αν αυτό φαίνεται παράδοξο σε όσους δεν τον γνωρίζουν, ο Κέυνς, κατά κύριο λόγο, ήταν ένας ηθικός φιλόσοφος. Η οικονομική του σκέψη προέκυπτε ως παράγωγη αναγκαιότητα και αντιστοιχούσε στην αναζήτηση πρακτικών προτάσεων ηθικού χαρακτήρα γι' αυτό που ο ίδιος ονόμαζε "good life" (ευ ζην), δηλαδή για ένα είδος κοινωνικής ευημερίας που θα στηριζόταν στις αξίες της φιλίας μεταξύ των ανθρώπων, της καλαισθησίας και της αρμονικής συνύπαρξης με το περιβάλλον. Μίας ευημερίας για την οποία προϋπόθεση δεν ήταν η επίτευξη της αφθονίας και της πληθυσμικής, αλλά, η απεξάρτηση του ανθρώπου από την υλική ένδεια και τη βιοτική ανασφάλεια.

Ενώ όμως το βιβλίο του Σκιντέλσκυ είναι σπουδαίο τόσο ως προς την παρουσίαση της φιλοσοφικής διάστασης της σκέψης του μεγάλου στοχαστή, όσο και ως προς τη σκιαγράφηση των

εξελίξεων στην οικονομική θεωρία, και στην κοινωνικο-πολιτική πραγματικότητα, σε όλη την περίοδο από την κρίση του 1929 έως την κρίση του 2008, αποτυγχάνει στο να συνδράμει τον, κοινωνικά υπεύθυνο, οικονομολογικά σκεπτόμενο σημερινό άνθρωπο που αναζητεί απαντήσεις για την παρούσα κρίση. Πράγμα που δεν αναιρείται από το γεγονός ότι το βιβλίο περιγράφει πολύ καλά την

αντιπαράθεση της κέυνσιανής σκέψης με όσες ιδεολογίες (εμπνεόμενες από την θεωρία της «ουδετερότητας του χρήματος») κυριάρχησαν πλήρως στους ακαδημαϊκούς (και εν μέρει πολιτικούς) κύκλους από το 1975 έως το 2008, αλλά βρίσκονται σήμερα στον κάλαθο των αχρήστων. Το πρόβλημα είναι ότι ο Σκιντέλσκυ είτε αγνοεί, είτε αντιπαρέρχεται με επιφανειακή μόνο μνεία, τις σχολές σκέψης εκεί-

Ο Τζων Μείναρντ Κέυνς (1883-1946) από τον Κωνσταντίνο Παπαμιχαλόπουλο.

νες («μετα-κέυνσιανή», «αυστριακή») τα ερωτήματα των οποίων είναι απαραίτητο να διερευνηθούν από όποιον επιθυμεί πραγματικά να αποπειραθεί να ανατάμει τα αίτια της σημερινής κρίσης.

2.

Τόνωση της ζήτησης:

Σήμερα λοιπόν η πλέον προβλεπόμενη και πλέον συζητούμενη, αλλά όχι και πλέον εφαρμοζόμενη, πρόταση οικονομικής πολιτικής για ανάσχεση της τρέχουσας διεθνούς οικονομικής κρίσης είναι εκείνη που αντλεί την έμπνευσή της από την κέυνσιανή θεωρία. Σύμφωνα με την επιχειρηματολογία της, εφόσον η αστάθεια στο επίπεδο του εισοδήματος και η ανεργία οφείλονται στην μειωμένη ζήτηση, κατάλληλη απάντηση είναι η τόνωση της ζήτησης μέσα από την επεκτατική νομισματική πολιτική (που όμως σήμερα έχει εξαντλήσει τις δυνατότητές της αφού τα επιτόκια των κεντρικών τραπεζών δεν γίνεται να μειωθούν κάτω από το 0%-1%, στο οποίο βρίσκονται) και μέσα από την επεκτατική δημοσιονομική πολιτική, που μεταφέροντας αδρανείς πόρους σε παραγωγικές χρήσεις είναι σε θέση να αυξήσει το συνολικό εισόδημα και την απασχόληση. (Εως το επιθυμητό επίπεδο όμως; Αυτό θέλει συζήτηση).

Ο κέυνσιανός ισχυρισμός, όπως και στο παρελθόν έτσι και σήμερα, προκαλεί ισχυρές αντιδράσεις.¹ Αυτοί που τον απορρίπτουν τονίζουν πως εάν η περαιτέρω δαπάνη χρηματοδοτηθεί με αύξηση της φορολογίας, το εισόδημα που θα προστεθεί στην αγορά από την αύξηση της κρατικής, θα έχει ήδη αφαιρεθεί από την ιδιωτική οικονομική δραστηριότητα, και το συνολικό αποτέλεσμα θα είναι μηδενικό λόγω του αλληλοσυμψηφισμού τους. Εάν πάλι χρηματοδοτηθεί με έλλειμμα,

(δηλαδή με δανεισμό μέσω ομολόγων), τα ποσά που θα αντληθούν από την αγορά ουσιαστικά αφαιρούνται από τους ιδιώτες επενδυτές μειώνοντας τους επενδύσιμους πόρους στη διάθεσή τους με αποτέλεσμα, και πάλι, τον αλληλοσυμψηφισμό των δύο δαπανών. Επιπλέον η προσπάθεια αυτή θα εξουδετερωθεί και από το «ρικαρδιανό ισοδύναμο», από το γεγονός δηλαδή ότι τα οικονομούντα άτομα, προβλέποντας μελλοντικούς φόρους για την αποπληρωμή του χρέους που θα δημιουργήσουν τα σημερινά ελλείμματα, θα σπεύσουν προνοητικά να αυξήσουν την αποταμίευσή τους.

Και όχι μόνο αυτό. Σε μία στιγμή που τα δημοσιονομικά των κρατών βρίσκονται στο όριο της κατάρρευσης, (βεβαίως κυρίως λόγω του γεγονότος -που οι αντικεινσιανοί λησμονούν- ότι στις περισσότερες των περιπτώσεων τα κράτη ανέλαβαν το βάρος της σωτηρίας του τραπεζικού συστήματος όπου και εκδηλώθηκε αρχικά η κρίση), η δημιουργία ακόμη μεγαλύτερων ελλειμμάτων θα οδηγήσει στην δημοσιονομική χρεοκοπία, ενώ και η χρηματοδότηση της δημοσιονομικής επέκτασης μέσω φορολογίας θα απονεκρώσει την επενδυτική δραστηριότητα του υπερφορολογούμενου, ήδη, ιδιωτικού τομέα, βαθαίνοντας την ύφεση αντί να την περιορίσει. «Πώς μπορείς να αυξήσεις το ΑΕΠ απλά παίρνοντας από τον Α και δίνοντας στον Β» είναι η κλασική ερώτηση, και «δεν μπορούμε να εξέλθουμε από την κρίση χρέους αυξάνοντας τα ελλείμματα» είναι το χαιρέκακο, αλλά και θριαμβευτικό, επιμύθιο με το οποίο, συνήθως, ολοκληρώνουν τις σχετικές διατριβές τους οι απηνείς διώκτες του κεινσιανισμού. Και φυσικά, ως αντιπρόταση παρουσιάζουν την «αναπτυξιακή δημοσιονομική συστολή» (expansionary fiscal consolidation ή contraction): ο περιορισμός των ελλειμμάτων, κυρίως με την μορφή της μείωσης των δημοσίων δαπανών, όχι μόνο δεν θα συρρικνώσει το εισόδημα αλλά θα το αυξήσει, διότι ο ιδιωτικός τομέας, ανακτώντας την εμπιστοσύνη του στο μέλλον της οικονομίας, θα αυξήσει την επιχειρηματική του δραστηριότητα.

Είναι όμως τα πράγματα έτσι; Μάλλον όχι, και αυτό για δύο λόγους.

Πρώτον, διότι εάν δεν πιστέψουμε κανέναν άλλον παρά μόνο αυτούς τους ίδιους τους ερευνητές του ΔΝΤ,² περιπτώσεις όπου η «δημοσιονομική συστολή» λειτουργεί ως μηχανισμός απόσβεσης της ύφεσης και ενίσχυσης της ανάπτυξης αποτελούν την εξαί-

ρηση και όχι τον κανόνα. Κάτι τέτοιο συμβαίνει μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και κάτω από ειδικές συνθήκες. Πράγμα που φαίνεται άλλωστε και διά γυμνού οφθαλμού στην περίπτωση της οικονομίας της Μεγάλης Βρετανίας όπου η κυβέρνηση των Συντηρητικών εφαρμόζει πιστά συσταλτική δημοσιονομική πολιτική, με ατυχή όμως έως σήμερα αναπτυξιακά αποτελέσματα.

Δεύτερον, διότι συνήθως οι πολέμιοι της «δημοσιονομικής τόνωσης» απαντούν σε έναν επί μέρους κεινσιανισμό που έχουν οι ίδιοι σκιαγραφήσει κατά τις επιθυμίες τους προκειμένου να τον κατατροπώσουν στη συνέχεια με μεγάλη άνεση δρέποντας τις σχετικές δάφνες μεταξύ των ομοϊδεατών τους. Ότι περιγράφουν είναι μία υποπερίπτωση, πολύ γνωστή στους (σοβαρούς) κεινσιανούς, η οποία αφορά εντελώς διαφορετικό σημείο του οικονομικού κύκλου από αυτό στο οποίο βρίσκονται σήμερα οι ανεπτυγμένες οικονομίες. Αφορά, δηλαδή, την ανοδική φάση του επιχειρηματικού κύκλου, όταν οι παραγωγικοί συντελεστές είναι ενεργοί σχεδόν στο σύνολό τους.

Στην σημερινή όμως περίοδο, σε ΗΠΑ και Ευρώπη, τα πράγματα είναι τελείως διαφορετικά. Οι οικονομίες βρίσκονται στην χαμηλή περιοχή του επιχειρηματικού κύκλου και υπάρχει πληθώρα παραγωγικών συντελεστών που παραμένουν ανενεργοί. Το ίδιο, και ακόμη περισσότερο, ισχύει και για τους χρηματικούς πόρους. Οι αμερικανικές εταιρείες, για παράδειγμα, όχι μόνο διανύουν περίοδο υψηλότερης κερδοφορίας αλλά και διατηρούν στους ισολογισμούς τους τα περισσότερα ρευστά διαθέσιμα που είχαν ποτέ. Ακριβώς το ίδιο συμβαίνει και με τις βρετανικές εταιρείες, τα αδρανούντα ρευστά διαθέσιμα των οποίων ισούνται με το 5,3% του ΑΕΠ του Ηνωμένου Βασιλείου. Οι αμερικανικές τράπεζες κατακλύζονται από την ρευστότητα της «ποσοτικής χαλάρωσης», το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό της όμως, ελλείψει ζήτησης, παραμένει στους λογαριασμούς του FED, ενώ το ίδιο συμβαίνει και με τα 700 από τα 1050 δισεκατομμύρια που παρέσχε η ΕΚΤ στις τράπεζες της ευρωζώνης μέσω του LTRO. Με εξαίρεση ορισμένες χώρες της ευρωζώνης, ο λόγος για τον οποίον οι επιχειρήσεις δεν προχωρούν σε επενδύσεις δεν είναι κάποιος ανύπαρκτος φόβος για πιθανή δημοσιονομική κατάρρευση της χώρας τους αλλά η αβεβαιότητα για την ζήτηση που θα αντιμετωπίσουν τα προϊόντα τους εάν παραχθούν και διοχετευθούν στην αγορά.

Είναι σε αυτήν ακριβώς την συγκυρία

που η κεινσιανή παρέμβαση μπορεί να αποδειχθεί -μέχρι ενός σημείου- αποτελεσματική: σκοπεύει να μεταφέρει αδρανείς ή υποχρησιμοποιούμενους χρηματικούς πόρους στην επένδυση προκειμένου αυτοί στην συνέχεια να κινητοποιήσουν τους αργούντες παραγωγικούς συντελεστές, αυξάνοντας το εισόδημα και μειώνοντας την ανεργία. Ο λόγος της αύξησης του ΑΕΠ (που προκαλείται) προς την αυξημένη δημόσια δαπάνη (που την προκαλεί) είναι ο περιφημος κεινσιανός πολλαπλασιαστής, και όταν η τιμή του είναι ίση ή μεγαλύτερη από 1 αυτό σημαίνει ότι η πολιτική δημοσιονομικής τόνωσης αξίζει τον κόπο να εφαρμοσθεί. (Αν και, αναλόγως των περιπτώσεων και της έντασης της κρίσης, είναι δυνατόν να θεωρείται αποδεκτός και οποιοσδήποτε πολλαπλασιαστής έχει απλά θετικό πρόσημο).

Αλλά είναι δυνατόν να είναι ίση ή μεγαλύτερη από το 1; Βεβαίως και είναι, υπό την προϋπόθεση ότι η πολιτική δημοσιονομικής τόνωσης έχει μεταφέρει εντός του οικονομικού κυκλώματος αποθησαυρισμένους και ανενεργούς, προηγουμένως, πόρους, ώστε αυτοί με την σειρά τους, δημιουργώντας περαιτέρω «ενεργό ζήτηση» και ευκαιρίες αποδοτικής αξιοποίησης να συμπαρασύρουν ακόμη περισσότερους. Πράγμα που, αν ισχύει, σημαίνει επίσης όχι μόνο ότι μία πολιτική τόνωσης της ζήτησης θα αυξήσει το ΑΕΠ, αλλά και ότι θα μειώσει το χρέος, αρχικά ως ποσοστό του ΑΕΠ και στην συνέχεια ως απόλυτο μέγεθος - όταν η φορολόγηση των αυξανόμενων εισοδημάτων θα αποσβέσει πλήρως το χρέος που (ενδεχομένως) χρηματοδότησε την επιπλέον δαπάνη. Για τον λόγο αυτό αν μία χώρα βρίσκεται σε κατάσταση κάμψης του ΑΕΠ της και δεν αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα χρηματοδότησης του προϋπολογισμού της, ή δεν έχει εξαντλήσει την φοροδοτική ικανότητα των πολιτών και των επιχειρήσεών της, η κεινσιανής έμπνευσης τόνωση της οικονομίας της αποτελεί την πρώτη επιλογή που πρέπει να εξετασθεί.

Υπάρχουν πολλές χώρες σήμερα με τα πιο πάνω χαρακτηριστικά; Οι ΗΠΑ, η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία, ή και η ευρωζώνη ως σύνολο, πείθουν μία μεγάλη ομάδα κεινσιανών οικονομολόγων ότι τα διαθέτουν. Ο θεωρητικο-ιδεολογικός πόλεμος των αντιτιθέμενων δογμάτων μαίνεται στο μέτωπο αυτό, πλην όμως το ουσιαστικό, έως σήμερα, είναι πως οι πολιτικές ηγεσίες, με μερική εξαίρεση εκείνης των ΗΠΑ, δεν έχουν πεισθεί, ή δεν τολμούν να προχωρήσουν, στο κεινσιανό εγχείρημα.

3.

Εκκαθάριση των λανθασμένων επενδύσεων;

Όποια, πάντως, και να είναι η αξιολόγηση που έχει κανείς για την κεινσιανή θεωρία, ένα είναι το αναμφισβήτητο γεγονός: η σημερινή διεθνής οικονομική κρίση δεν είναι απότοκος κεινσιανών πολιτικών. Τουναντίον την προκάλεσαν κάποιες κυρίαρχες στις προηγούμενες δεκαετίες οικονομικές δοξασίες οι οποίες, παρά τις διαφορές τους σε σημεία εξειδικευμένων δογματικών θεμάτων, είχαν μία κοινή σταθερά: την προσήλωσή τους στην θεωρία της «ουδετερότητας του χρήματος», στην πεποίθηση δηλαδή ότι το χρήμα δεν είναι παρά ένα «πέπλο» επάνω στην πραγματική οικονομία και, συνεπώς, ότι η αυξομείωση της ποσότητάς του, αν και βραχυχρόνια μπορεί να επιδρά στο επίπεδο της δημιουργίας πραγματικού προϊόντος, μακροχρόνια δεν έχει επίδραση³. Εάν δεν υπάρχουν εμπόδια στην λειτουργία των αγορών, οι παραγωγικοί συντελεστές, σε μήκος χρόνου, παραμερίζοντας το «πέπλο» των ονομαστικών τιμών εμπλέκονται στις καλύτερες δυνατές δραστηριότητες, οδηγώντας την οικονομία σε ένα «άριστο» μονοπάτι μεγέθυνσης. Αυτή η λογική βρισκόταν πίσω από τις ενέργειες των νομισματικών αρχών πριν από την εκδήλωση της κρίσης, τόσο στις ΗΠΑ και στην Μεγάλη Βρετανία όσο και στην Ευρώπη. Ο λόγος ήταν ότι μόνο αυτή μπορούσε να συνάδει με την θεμελιώδη πεποίθησή τους ότι εκείνο που προέχει είναι η ελεύθερη λειτουργία του χρηματοπιστωτικού συστήματος (το οποίο θεωρούσαν ως ακέραιο τμήμα της πραγματικής οικονομίας), καθώς και ότι η χρηματοπιστωτική «αγορά» με τους αυτορρυθμιστικούς μηχανισμούς της είχε την δυνατότητα να αποκαθιστά, τάχιστα και αποτελεσματικά, όποια πρόσκαιρη αρρυθμία παρουσιαζόταν.

Η κρίση που εκδηλώθηκε το 2008 έκανε φανερό ότι η συγκεκριμένη πεποίθηση δεν ήταν σωστή. Αποκάλυψε ότι ο βασικός μηχανισμός δημιουργίας χρήματος, δηλαδή το τραπεζικό σύστημα, στηρίζεται σε μία αλληλουχία εμπράγματων ασφαλειών, τελευταία αναγωγή του οποίου όμως δεν είναι παρά η γη και τα κτίρια, οι αξίες των οποίων, προκειμένου το πιστωτικό σύστημα να λειτουργεί, πρέπει να βρίσκονται σε σχέση ισορροπίας με τις αξίες των υπολοίπων αγαθών την παραγωγή των οποίων χρηματοδοτεί το σύστημα. Αλλά στην ανεξέλεγκτη δημιουργία διαφόρων καινοφανών μορφών «ρευστότητας», μέσω της εξίσου ανεξέλεγκτης λειτουργίας του

χρηματοπιστωτικού συστήματος και των «σύνθετων» προϊόντων που οι τράπεζες δημιουργούσαν αδιάκοπα, η σχέση αυτή διερράγη: η αξία της γης και των ακινήτων αυξήθηκε δυσανάλογα σε σχέση με την αξία του προϊόντος του παραγωγικού τομέα. Αυτό «αντικρίσθηκε» στα χρηματοπιστωτικά προϊόντα που είχαν την γη ως εμπράγματη εγγύηση: οι προσδοκώμενες αποδόσεις τους εκτινάχθηκαν σε ύψη τα οποία δεν είχαν σχέση με τις αποδόσεις – δηλαδή την μέση παραγωγικότητα – στην πραγματική οικονομία. Μόλις αποκαλύφθηκε πως οι αποδόσεις των πληθωρικών χρηματοπιστωτικών τίτλων δεν θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν ποτέ, άμεσο αποτέλεσμα ήταν να καταρρεύσει ο τραπεζικός τομέας και μαζί του ο «μηχανισμός μεταφοράς» που συνδέει τον χρηματοπιστωτικό με τον πραγματικό τομέα της οικονομίας.

Εν τούτοις η εξέλιξη αυτή για κάποιους δεν ήταν καθόλου απροσδόκητη. Η πρόβλεψή της υπήρχε από καιρό· για παράδειγμα, στην περίπτωση ενός μεμονωμένου μετα-κεϋνσιανού ετερόδοξου στοχαστή, (Χάιμαν Μίνσκυ), τον οποίον ενδεχομένως οι λεοντιδείς της ορθόδοξης ακαδημαϊκής σκέψης δεν θα είχαν καμία διάθεση να λάβουν σοβαρά υπ' όψιν τους (και μάλλον παντελώς αγνοούσαν), αλλά και από μία σχολή σκέψης με ανεπίληπτα διαπιστευτήρια στους κύκλους του πολιτικού, τουλάχιστον, υπερφιλελευθερισμού, την λεγόμενη «αυστριακή», το οικονομολογικό σκέλος της οποίας όμως οι ίδιοι λεοντιδείς της νεοκλασικής σκέψης είχαν ταξινομήσει στην περιοχή των μη επιστημονικών θεωριών. Σύμφωνα λοιπόν με την «αυστριακή» κριτική (την οποία ο Σκιντέλσκυ περιγράφει μόνο μία φορά, εν τάχει, χωρίς να σχολιάσει, παρ' ότι αντίπαλη της κεϋνσιανής), η πιστωτική επέκταση, που είναι ιδιαίτερα εύκολη σε καθεστώς λογιστικού χρήματος, δεν είναι ουδέτερη ούτε και μακροχρόνια: το νέο χρήμα επηρεάζει με διαφορετικό ρυθμό τις τιμές στις διάφορες κατηγορίες αγαθών αλλά και τις προσδοκώμενες αποδόσεις των επενδύσεων. Έτσι όσο ο ρυθμός δημιουργίας του αποκλίνει από τον ρυθμό που χρειάζεται η οικονομία για να ακολουθήσει το «φυσικό μονοπάτι» ανάπτυξής της, τόσο οι παραγωγικοί συντελεστές εκτρέπονται προς επενδύσεις σε κλάδους και τομείς οι οποίοι, λόγω των παραθλάσεων που προκαλεί η αυξημένη νομισματική κυκλοφορία, δείχνουν – παραπλανητικά – να είναι ιδιαίτερα προσοδοφόροι και, ως εκ τούτου, διογκώνονται πέρα από το επίπεδο της εφικτής μεσο-μακρο-

Ο Τζων Μείναρντ Κένυς το 1944.

χρόνιας επιβίωσής τους.

Με τον τρόπο αυτό, ακολουθώντας τους «αυστριακούς», θα μπορούσε να έλεγε κανείς πως ο κατεχοχόν τομέας που επιδέχεται στρεβλωτικές επιδράσεις λόγω της υπερβάλλουσας αύξησης της νομισματικής (και της οιοινεί νομισματικής, λόγω των καινοφανών μορφών «ρευστότητας») κυκλοφορίας είναι η αγορά γης και κτιρίων, εφόσον συνδυάζει δύο ξεχωριστά χαρακτηριστικά: από την μία ότι η προσφορά της είναι σχεδόν ανελαστική, και από την άλλη ότι αποτελεί την βάση των εμπραγμάτων εγγυήσεων επάνω στις οποίες στηρίζεται η πυραμίδα όλου του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Συνεπώς η ανεύθυνη πολιτική των Κεντρικών Τραπεζών ήταν σε θέση, ευκολότατα, να δημιουργήσει δύο αλληλοτροφοδοτούμενες «φούσκες»: την χρηματοπιστωτική και την «φούσκα» των ακινήτων. Μόνο που όταν αυτές κατέρρευσαν (στις ΗΠΑ, στην Μεγάλη Βρετανία, στην Ισπανία, στην Ιρλανδία, στην Ιαπωνία παλαιότερα), η κρίση εκδηλώθηκε με τον πλέον εκρηκτικό τρόπο. (Βέβαια, θα μπορούσε να αντιτείνει κανείς πως η πολιτική της ΕΚΤ στα χρόνια πριν από την κρίση δεν είχε καμία σχέση με την πολιτική Γκρίνσπαν στις ΗΠΑ, αφού ήταν πολύ πιο συντηρητική. Αυτό όμως δεν είναι απόλυτα ακριβές, γιατί και στην μία και στην άλλη περίπτωση θεμελιώδες χαρακτηριστικό αμφοτέρων των πολιτικών ήταν το γεγονός πως απέτυχαν να δουν ότι ο πληθωρισμός δεν έπαιρνε την μορφή

της ανόδου των τιμών στον δείκτη του καταναλωτή, αλλά σε κάποιους άλλους δείκτες άυλων ή υλικών αγαθών είτε, επίσης, στην δημιουργία ανεδαφικών, δηλαδή πληθωριστικών, προσδοκιών μελλοντικού εισοδήματος που σύντομα θα γινόταν φανερό ότι η οικονομία δεν ήταν σε θέση να ικανοποιήσει).

Το ίδιο περίπου φαινόμενο «κακών επενδύσεων» (mal-investment) που περιγράφει η «αυστριακή» σχολή, περιγράφει, με πιο συγκεκριμένο και μεθοδικό ίσως τρόπο, και η θεωρία της «ύφεσης ισολογισμού» (balance sheet recession): ως αποτέλεσμα της τεράστιας χρηματοπιστωτικής επέκτασης που προηγήθηκε της κρίσης οι οικονομικοί παράγοντες του ιδιωτικού τομέα βρέθηκαν να διαθέτουν στα χαρτοφυλάκιά τους, ως στοιχεία ενεργητικού, αγαθά των οποίων η τιμή έχει καταρρεύσει, ενώ τα αναλογούντα στοιχεία παθητικού, δηλαδή τα χρέη τα οποία είχαν συναφθεί ακριβώς για την απόκτηση των εν λόγω αγαθών, παραμένουν στο (υψηλό) αρχικό ονομαστικό επίπεδό τους. Με την καθαρή θέση του ισολογισμού τους αρνητική, οι φορείς του ιδιωτικού τομέα αναγκάζονται να δώσουν προτεραιότητα στην εξόφληση των δανειακών υποχρεώσεών τους (απομόχλευση-deleveraging) παρά στην κατανάλωση (εάν είναι ιδιώτες) ή στην επένδυση, (εάν είναι επιχειρηματικοί φορείς). Συνέπεια της «απομόχλευσης» του ιδιωτικού τομέα είναι ότι

η «ενεργός ζήτηση» περιορίζεται και οι υφεσιακές τάσεις στην οικονομία αυξάνονται⁴.

Η συγκεκριμένη θεωρία, μάλιστα, είναι δυνατόν να θεωρηθεί ως πιο έλλογη αποκωδικοποίηση της κρίσης από την «αυστριακή», δεδομένου ότι ερμηνεύει πολύ καλύτερα τις εξελίξεις στον νομισματικό τομέα της οικονομίας. Σύμφωνα με την «αυστριακή σχολή», η εκτεταμένη σήμερα δημιουργία και διοχέτευση χρήματος στην οικονομία από τις Κεντρικές Τράπεζες με τα προγράμματα της «ποσοτικής χαλάρωσης» θα έπρεπε να είχε δημιουργήσει έναν καλπάζοντα υπερπληθωρισμό, πράγμα που ούτε κατά διάνοια συμβαίνει. Η θεωρία της «ύφεσης ισολογισμού», αντιθέτως, εξηγεί πάρα πολύ ικανοποιητικά το φαινομενικό παράδοξο του χαμηλού πληθωρισμού εν μέσω συνεχών παροχών ρευστότητας από την Κεντρική Τράπεζα: δεδομένου ότι η προσφορά χρήματος αποτελείται, στο συντριπτικό της ποσοστό, από τον πολλαπλασιασμό των τραπεζικών καταθέσεων μέσω της παροχής τραπεζικών δανείων, όσο παρατηρείται το φαινόμενο της «απομόχλευσης» του ιδιωτικού τομέα, τόσο οι τραπεζικές καταθέσεις μειώνονται, μαζί βεβαίως με την ζήτηση τραπεζικών δανείων. Έτσι ο λεγόμενος «χρηματικός πολλαπλασιαστής» δεν έχει υψηλές τιμές, η συνολική προσφορά χρήματος δεν αυξάνει και το γενικό επίπεδο τιμών δεν υφίσταται πληθωριστικές πιέσεις. (Εν τούτοις η θεωρία της «ύφεσης ισολογισμού», παρ' ότι κεϋνσιανής γενεαλογίας, παραβλέπεται από τον Σκιντέλσκυ, ο οποίος την επικαλείται μόνο μία φορά, ως απάντηση στις θέσεις του Μ. Φρήντμαν, χωρίς να την παρουσιάσει καν).

Αυτού του είδους η κρίση «αδιέξοδης προσφοράς», όμως, (που περιγράφουν με τον τρόπο τους ή η υπόθεση της «αυστριακής» σχολής ή η θεωρία της «ύφεσης ισολογισμού») φαίνεται να είναι διαφορετική από την τυπική κεϋνσιανή κρίση ζήτησης. Ενώ στην «ύφεση ισολογισμού» το πρόβλημα οφείλεται στο γεγονός πως μία σειρά κλάδων είναι καταδικασμένοι σε συρρίκνωση διότι οι συντελεστές της οικονομίας αντιδρώντας σε λανθασμένα σήματα των τιμών κατευθύνθηκαν προς αυτούς είτε υπερεπενδύοντας είτε υπερεκτιμώντας τις αναμενόμενες μελλοντικές προσόδους τους με αποτέλεσμα να καταβάλλουν ανορθόλογα υψηλό τίμημα απόκτησης, στην τυπική κεϋνσιανή ύφεση το πρόβλημα προκύπτει απλά από την ύπαρξη ενός χάσματος ανάμεσα σε ό,τι η οικονομία μπορεί να παράγει (δυναμικό ΑΕΠ) και σε ό,τι πραγματικά παράγεται λόγω της μειωμένης «ενεργού ζήτησης».

Εάν θελήσει κανείς να εντοπίσει ένα χαρακτηριστικό που επιτρέπει την διάκριση της μίας από την άλλη αυτό προφανώς είναι ότι στην μία περίπτωση η διαμόρφωση των όρων της κρίσης είναι μακροχρόνια, ενώ στην άλλη όχι. Η τυπικά κεϋνσιανή περίπτωση έχει συγκυριακά χαρακτηριστικά και γι' αυτό η εφαρμογή πολιτικής δημοσιονομικής τόνωσης θα λειτουργούσε αποτελεσματικά. Αντίθετα στην «ύφεση ισολογισμού», που προκύπτει από διαρθρωτικά προβλήματα μακροχρόνιας επώασης –και προφανώς από την μακροχρόνια επίμονη επικράτηση νοσογενών οικονομικών πολιτικών–, μία παρέμβαση με βραχυπρόθεσμες μόνο στοχεύσεις, αν δεν ήταν επιβλαβής, θα ήταν ανίσχυρη, διότι «ρίχνοντας καλό χρήμα πίσω από το κακό» θα κατέστρεφε χρήσιμο κοινωνικό προϊόν προσπαθώντας να περισώσει περιττές και δαπανηρές οικονομικές δραστηριότητες για τις οποίες δεν υπάρχει πραγματική ζήτηση.

Στην Ισπανία, για παράδειγμα, υπάρχουν προσφερόμενες προς πώληση εκατοντάδες χιλιάδες νεόδμητες κατοικίες οι οποίες παραμένουν αζήτητες. Οι κατασκευαστές τους είχαν την πρόθεση να τις διαθέσουν σε υψηλότερες τιμές – και είχαν καταβάλει υψηλότερες, επίσης, τιμές για την αγορά της γης επάνω στην οποία τις έχτισαν. Το συνολικό «κοινωνικό προϊόν» που έχει δεσμευθεί εκεί υπολογίζεται ότι αντιστοιχεί στο 35% του ισπανικού ΑΕΠ. Πόση λογική θα είχε μία κεϋνσιανή πολιτική μέσω της οποίας το ισπανικό Δημόσιο, αφού θα είχε δανεισθεί τεράστια ποσά με τεράστια επιτόκια, θα τα διοχέτευε στην συνέχεια στην αγορά για να «τονωθεί η ζήτηση», τόσο ώστε να πουληθούν όλα στην τιμή που είχαν προβλέψει οι κατασκευαστές αλλά και να χτιστούν άλλα τόσα ώστε «να μη χάσουν οι εργάτες την δουλειά τους» και να ξεπεραστεί η «ύφεση»; Προφανώς καμία. Όχι μόνο ο παράλογος αυτός στόχος δεν θα επιτυγχανόταν, αλλά και η ισπανική οικονομία θα κατέρρεε εν συνόλω.

Γ' αυτόν ακριβώς τον λόγο θα πρέπει να παραδεχθεί κανείς ότι σε μία παρόμοια περίπτωση η φιλοσοφία της «αυστριακής» σχολής, η οποία βρίσκεται στον αντίποδα του κεϋνσιανισμού, είναι πιο εύστοχη: η ύφεση και η κρίση είναι – και αυτές – μηχανισμοί μέσω των οποίων η οικονομία (ενίοτε) διορθώνει τα λάθη της, και συνεπώς δεν μπορούν να εξοβελισθούν από την εργαλειοθήκη της οικονομικής πολιτικής. Αντί για τόνωση της ζήτησης, σε ειδικές περιπτώσεις, η ενδεδειγμένη πολιτική είναι ακριβώς αντίθετη: οι δυνάμεις της οικονομίας πρέπει να αφεθούν να λειτουργήσουν ώστε να εκκαθαρίσουν (liquidate) τις «αδιέξοδες επενδύσεις» και να επανα-

φέρουν τις αγορές σε σημείο μακροχρόνιας ισορροπίας. (Να αφεθούν, όμως, να λειτουργήσουν τελείως ανεξέλεγκτα; Αυτό θέλει συζήτηση).

Η σωστή οικονομική –και μάλιστα κεϋνσιανή όπως υπογραμμίζει ο Σκιντέλσκυ– πολιτική πάντως είναι αυτή που μεριμνά για να μην φθάσει η οικονομία σε ένα τέτοιο σημείο, και όχι εκείνη που αφού έχει επιτρέψει κάθε είδους χρηματοπιστωτική και δημοσιονομική κραπάλη, μόλις εμφανισθούν οι συνέπειες αρχίζει να φωνασκεί ζητώντας την εφαρμογή πολιτικών «τόνωσης της ζήτησης» μέσω αύξησης της κρατικής δαπάνης (η οποία άλλωστε τις περισσότερες φορές δεν είναι εφικτή εφόσον η δανειοληπτική ικανότητα του Δημοσίου έχει εξαντληθεί πλήρως στην περίοδο της κραπάλης), ή μέσω αύξησης της νομισματικής κυκλοφορίας. Ως εκ τούτου ο σωστός κεϋνσιανός οικονομολόγος είναι εκείνος ο οποίος, αφενός, στις περιόδους ανόδου του επιχειρηματικού κύκλου επιμένει για την δημιουργία δημοσιονομικών πλεονασμάτων και, αφετέρου, δεν συμφωνεί να χρησιμοποιούνται πόροι που προέρχονται από δανεισμό του Δημοσίου για οτιδήποτε άλλο εκτός από επενδύσεις σε έργα κοινωνικού κεφαλαίου, τα οποία με την συμβολή τους στην αύξηση της μέσης παραγωγικότητας της οικονομίας, σε βάθος χρόνου, όχι μόνο θα αποσβέσουν την δαπάνη κατασκευής τους αλλά θα αποβούν και κερδοφόρα.

4.

Όλες οι κρίσεις δεν είναι ίδιες

Χρήσιμος για την κοινωνία οικονομολόγος είναι εκείνος που προσπαθεί να καταλάβει την φύση του προβλήματος ενώπιον του οποίου ίσταται, και όχι εκείνος που γνωρίζει την λύση πριν καν δει το πρόβλημα. Όταν αντιμετωπίζει κάμψη του ΑΕΠ και ανεργία, ο κοινωνικά χρήσιμος και νουνεχής οικονομολόγος οφείλει να προσπαθήσει, χωρίς εμμονές και ιδεολογικές αγκυλώσεις, να αντιληφθεί εάν η οικονομία βρίσκεται σε τυπικά κεϋνσιανή ή σε «αυστριακή» περιοχή – ή, εάν το προτιμάει έτσι, σε περιοχή «ύφεσης ισολογισμού». Η πρόκληση, μάλιστα, μπορεί να είναι ακόμη πιο δύσκολη γιατί συνήθως δεν υπάρχουν αμιγείς καταστάσεις, και το πιο πιθανό είναι ότι μία κρίση συντίθεται και από τους δύο τύπους φαινομένων. Μία κατάρρευση των τομέων όπου έχουν λάβει χώρα «αδιέξοδες επενδύσεις» δεν δημιουργεί μόνο την αναπόφευκτη, λόγω της ρευστοποίησης τους, μείωση του ΑΕΠ.

Μεταστρέφοντας την ψυχολογία της οικονομίας γενικότερα, και διεγειρό-

ντας συνθήκες ανασφάλειας και τάσεις αποφυγής του επενδυτικού κινδύνου στα οικονομούντα άτομα, έχει επιπτώσεις και σε τομείς ή κλάδους όπου δεν υπάρχει πρωτογενώς πρόβλημα «αδιέξοδης επένδυσης». Η σημερινή κρίση στην ευρωζώνη, και οι αβέβαιες προοπτικές της, είναι μία τέτοια περίπτωση όπου ακριβώς η αδυναμία κοινού και ιθυνόντων να εκτιμήσουν εάν εκείνο που χρειάζεται πρωτίστως είναι τόνωση της ζήτησης ή ρευστοποίηση των κακών επενδύσεων, και πώς αυτά τα δύο είναι δυνατόν να συνδυασθούν, δημιουργεί το φαινόμενο που είναι γνωστό ως «πολλαπλά σημεία ισορροπίας» (multiple equilibria). Ένας Ολλανδός επιχειρηματίας, παρά το γεγονός ότι στον κλάδο δραστηριοποίησής του αντιμετωπίζει καλές προοπτικές, φοβούμενος ότι τυχόν δημοσιονομική κατάρρευση ή πτώχευση των τραπεζών της Ισπανίας θα είναι καταστροφική, προτιμά να μην επενδύσει αλλά να αποθησαυρίσει τα διαθέσιμά του προκειμένου να αισθάνεται μεγαλύτερη ασφάλεια, ωθώντας όμως έτσι την ίδια στιγμή την ολλανδική (αλλά εμμέσως και την ισπανική) οικονομία προς την ύφεση. Εάν όμως ενεργούσε διαπνεόμενος από θετικό πνεύμα εμπιστοσύνης στις προοπτικές της οικονομίας, πιθανόν να μην βοηθούσε μόνο την ολλανδική να αποφύγει την ύφεση, αλλά και την ισπανική να αποφύγει την χρεοκοπία. Είναι σε αυτές τις συνθήκες που ο χρήσιμος οικονομολόγος θα πρέπει να εισηγηθεί την βέλτιστη δυνατή οικονομική πολιτική, η οποία θα τονώσει την «ενεργό ζήτηση» όσο χρειάζεται για να επιτευχθεί το «καλό» σημείο ισορροπίας, χωρίς όμως στην προσπάθεια αυτή να φορτώσει τις οικονομίες και με άλλες «αδιέξοδες επενδύσεις» που θα οδηγούσαν στο «κακό» σημείο ισορροπίας. Η οποία πολιτική, για τον λόγο αυτό, το πιθανότερο, δεν θα είναι αποδεκτή ούτε από τους κεϋνσιανούς ούτε από τους «αυστριακούς».

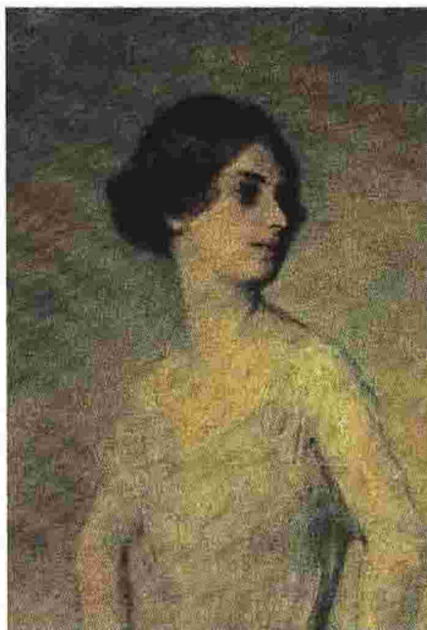
Δεν θα είναι, καταρχήν, αποδεκτή από τους «αυστριακούς» διότι στην πραγματικότητα η θεωρία τους, παρά την ορθή ερμηνεία για τις «αδιέξοδες επενδύσεις», δεν έχει καμία σοβαρή πρόταση οικονομικής πολιτικής για τον χειρισμό της κρίσης: προτείνει (μαζί με την επιστροφή στον «κανόνα χρυσού» και το ιδιωτικό χρήμα) την παθητική ενατένιση της εκκαθάρισης-ρευστοποίησης προκειμένου να εξαφανισθούν οι επενδυτικές δυσπλασίες και να εξυγιανθούν οι δομές της οικονομίας προσεγγίζοντας έτσι το πραγματικό σημείο ισορροπίας. Είναι όμως προφανές ότι σε μία τέτοια περίπτωση το σημείο ισορροπίας θα βρισκόταν κάπου κοντά στα επίπεδα της παλαιολιθικής περιόδου. Καμία κυβέρνηση, σήμερα, δεν θα

μπορούσε να εφαρμόσει μια «αυστριακή» οικονομική πολιτική έναντι μίας σοβαρής κρίσης γιατί θα ανατρεπόταν σε λίγα εικοσιτετράωρα.

Το 2008 στην πολιτική και οικονομική ηγεσία των ΗΠΑ βρισκόταν ότι κοντινότερο μπορούσε να υπάρξει στην «αυστριακή» σχολή. Μόλις όμως οι φιλελεύθεροι αυτοί ηγέτες ανετέληφθησαν τον Αρμαγεδδώνα που τους απειλούσε μετά την κατάρρευση της Lehman Brothers, έσπευσαν τάχιστα να εγκαταλείψουν κάθε «φιλελεύθερη» ιδεολογική αρχή και να ανοίξουν τους κρουνοί της δημοσιονομικής πολιτικής για να περισώσουν τράπεζες, ασφαλιστικές εταιρείες και κάθε είδους επιχειρήσεις από την χρεοκοπία. Η άποψη της «αυστριακής» σχολής για την αναγκαιότητα της ανεξέλεγκτης ρευστοποίησης των «αδιέξοδων επενδύσεων» χαρακτηρίζεται από μία κραυγαλέα λογική αντίφαση: ενώ θεωρεί ότι οι φορείς των οικονομικών αποφάσεων στην περίοδο συσσωρεύσεως των επενδύσεων και δημιουργίας της «φούσκας» πάσχουν από πλήρη ηλιθιότητα και μυωπία ενεργώντας χωρίς μέτρο και πρόβλεψη, την ίδια στιγμή πιστεύει πως οι ίδιοι φορείς όταν βρεθούν στην καθοδική φάση της οικονομίας, όπου οι χρεοκοπίες θα ακολουθούν η μία την άλλη, θα μετατραπούν, αίφνης, σε τέρατα ορθολογικής ευθυκρισίας και με τις απόλυτα εύστοχες αποφάσεις τους θα σταματήσουν τον κατακλυσμό εκεί ακριβώς που πρέπει, εκεί δηλαδή που η «εκκαθάριση» έχει συναντήσει το επίπεδο μακροχρόνιας ισορροπίας. (Ο νουνεχής οικονομολόγος, αντίθετα, γνωρίζει ότι η «αντιπληθωριστική σπείρα» είναι μία καταστροφή που αν ξεκινήσει δύσκολα σταματάει. Οι εργαζόμενοι ειδικά, έχοντας αρνητικά χαρτοφυλάκια και σταθερά ονομαστικά –στεγαστικά κυρίως– δάνεια δεν μπορούν να δείξουν υπερβολική «ευελιξία» μειώνοντας τις μισθολογικές απαιτήσεις τους πέραν ενός σημείου, διότι αυτό θα ισοδυναμεί με χρεοκοπία του ισολογισμού τους. Άλλωστε, αν το κάνουν, το πρόβλημα μεταφέρεται αλλού: θα καταρρεύσουν οι τράπεζες).

Δεν θα είναι αποδεκτή, όμως, η οικονομική πολιτική που θα εισηγηθεί ο νουνεχής και χωρίς ιδεολογικές αγκυλώσεις οικονομολόγος ούτε και από τους αγοραίους κεϋνσιανούς. Οι παραγωγικοί πόροι που λιμνάζουν πρέπει να αποδεσμευθούν από τις «αδιέξοδες επενδύσεις» και να μεταφερθούν σε άλλους τομείς της οικονομίας για να χρησιμοποιηθούν (πιο) αποτελεσματικά. Αυτό δεν είναι δυνατόν παρά μόνο εάν το άνυσμα που ορίζεται από τις σχετικές τιμές στις αγορές προϊόντων και πα-

ραγωγικών συντελεστών αλλάζει θέση και προσανατολισμό, κάτι που μόνο οι υφεσιακές τάσεις μπορούν να το επιβάλουν – σε συνδυασμό βεβαίως, όπου αυτό χρειάζεται, και με τις απαραίτητες διαρθρωτικές αλλαγές. Η εμπειρία έχει δείξει ότι στην συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων που κάτι παρόμοιο επιχειρήθηκε να γίνει με κάποιο είδος «στρατηγικού σχεδιασμού» και κρατικής παρέμβασης τα αποτελέσματα ήταν καταστροφικά και η τελική διασπάθιση πόρων πολύ μεγαλύτερη από εκείνη που υποτίθεται ότι έπρεπε να αποφευχθεί. (Άλλωστε, σε αυτήν την λογική οφείλεται και η μεγάλη «διάψευση» και «ήττα» του κεϋνσιανισμού, στις ΗΠΑ, στην δεκαετία 1965-1975, την οποία ο Σκιντέλσκυ περιγράφει με μεγάλη ενάργεια και ειλικρίνεια).

Αριστερά: Πορτρέτο της σύζυγου του Κένυς, Λίντια Λοπόκοβα από τον Άμπρουζ ΜακΑβόι, περ. 1920, λάδι σε καμβά, ιδιωτική συλλογή, Λονδίνο. Δεξιά: Ο Κένυς με τη σύζυγό του.

Συνεπώς δεν υπάρχουν αποδείξεις για την βασιμότητα του ισχυρισμού ότι η δημοσιονομική πολιτική αρκεί, από μόνη της να διορθώσει το πρόβλημα, ασχέτως της πηγής από την οποία προέρχεται η μείωση της «ενεργού ζήτησης»⁵. Θα πρέπει να θυμηθεί κανείς ότι ο κεϋνσιανός πολλαπλασιαστής λειτουργεί όταν οι μεταβιβάσεις πόρων αυξάνουν την μέση ροπή για κατανάλωση και μειώνουν την μέση ροπή για αποταμίευση. Στην περίπτωση όσων προκρίνουν την «απομόχλευση» του ισολογισμού τους ως βασική τους προτεραιότητα, η ροπή τους για αποταμίευση είναι δεδομένη και η κεϋνσιανή πολιτική μη μπορώντας να τροποποιήσει την συμπεριφορά τους συναντάει σε αυτούς μία «οροφή», πέραν της οποίας δεν μπορεί να κινηθεί. Αυτό σε μεγάλο βαθμό οφείλεται και στο γεγονός της δραματικής αλλαγής που έχει επέλθει, λόγω της κρίσεως, στην αντίληψή τους για την αξία του χαρτοφυλακίου τους και για την μελλοντική ροή εισοδήματος (wealth effect). Όσο μεγαλύτερο ποσοστό καλύπτει το «πρόβλημα ισολογισμού» σε μία αγορά, τόσο μικρότερος, μοιραία, είναι ο κεϋνσιανός πολλαπλασιαστής⁶. Αυτό όμως δεν είναι τραγικό. Αντίθετα μπορεί να είναι και θαυμάσιο, εάν η ενεργητική δημοσιονομική πολιτική καταφέρει να περιορίσει τις υφεσιακές τάσεις που δημιουργεί η «απομόχλευση» εντός των ορίων που απαιτούνται για την επανεξισορρόπηση της οικονομίας, εμποδίζοντας τις να επεκταθούν περισσότερο και να την σύρουν προς μία μόνιμα πιο χαμηλή αναπτυξιακή τροχιά.

Δυστυχώς, σε μία κρίση των διαστάσεων και κυρίως του χαρακτήρα αυτής που αντιμετωπίζουν σήμερα οι περισσότερες χώρες – δηλαδή μίας κρίσης που οφείλεται στην κολοσσιαία «αδιέξοδη επένδυση» της προηγούμενης περιό-

δου – η μόνη, αλλά ουσιώδης και καθόλου αμελητέα, συνεισφορά που μπορεί να έχει η δημοσιονομική πολιτική – κεϋνσιανής έμπνευσης (όπου βεβαίως υπάρχουν τα ανάλογα δανειοληπτικά ή φοροεισπρακτικά περιθώρια), είναι να συγκρατήσει τον ρυθμό και τα όρια της διορθωτικής αναδιάταξης της οικονομίας σε ανεκτά για τις αντοχές της κοινωνίας επίπεδα. Πολιτική την οποία περιγραφικά έχουμε ονομάσει «πολιτική της ελεγχόμενης πρόσκρουσης στο έδαφος»⁷. Αυτό σημαίνει επιβράδυνση της αναγκαίας εκκαθάρισης των επενδυτικών δυσπλασιών, κάτι που δεν είναι αδάπανο διότι στην ουσία απαιτεί μεταφορά εισοδήματος από το μέλλον στο παρόν, πράγμα που σημαίνει καταστροφή μελλοντικού εισοδήματος. Από την άλλη πλευρά όμως, η εξομάλυνση των κραδασμών της ρευστοποίησης, διασφαλίζει ένα επίπεδο μελλοντικού εισοδήματος το οποίο δεν θα υπήρχε εάν αφηνόταν η ύφεση να λάβει κατακλυσμαία μορφή, η οποία θα έδινε μεγάλες διαστάσεις στο φαινόμενο της «υστέρησης», δηλαδή στο φαινόμενο των διαβρωτικών μακροχρόνιων επιπτώσεων που έχει επί του ανθρωπίνου κεφαλαίου της οικονομίας η υψηλή και μακροχρόνια ανεργία.

Στην παρούσα περιβάλλουσα πραγματικότητα, συνεπώς, ο συννεχής, αδογμάτιστος και ευσυνείδητος οικονομολόγος οφείλει να αντιληφθεί την ανάγκη συγκερασμού των δύο αυτών, ενίοτε αντίδρομων, αναγκαιοτήτων: αφενός, την ανάγκη διατήρησης της κοινωνικής συνοχής και του, κατά το δυνατόν, περιορισμού της ανεργίας και, αφετέρου, την ανάγκη διευκόλυνσης των δυνάμεων της οικονομίας να καταναείμουν τους παραγωγικούς πόρους στις πιο αποδοτικές

χρήσεις, προς χάριν της μακροχρόνιας ευημερίας. Πρόκειται για συγκερασμό ο οποίος ιδωμένος από μία συγχρονική οπτική γωνία ενδεχομένως να κρίνεται ως πραγματιστικός μεν, αλλά όχι και ως βέλτιστος. Πλην όμως, ιδωμένος υπό μακροχρόνιο πρίσμα και διαχρονική οπτική, θα αποδεικνυόταν ως ο άριστος δυνατός, διότι αυτός αποκλειστικά είναι σε θέση να ορίσει τις διαδοχικές συντεταγμένες από τις οποίες προσδιορίζεται η «αριστοποιητική» μακροχρόνια πορεία της οικονομίας, υπό τον περιορισμό των λαθών πολιτικής που υπήρξαν έως σήμερα. Μόνο που στην αγορά των ιδεών ελάχιστοι τυχαίνει να έχουν το χάρισμα, ή την διάθεση, να βλέπουν την πραγματικότητα στην προοπτική της και τα κοινωνικο-οικονομικά φαινόμενα στην μακρά τους διάρκεια.

«Μακροπρόθεσμα θα είναι ζωντανά τα παιδιά μας, που είναι πιο σημαντικά από εμάς τους ίδιους» και αυτό είναι ίσως ο βασικός αντίλογος του σημερινού μετα-κεϋνσιανού οικονομολόγου προς τον ίδιο τον Τζ. Μ. Κένυς. Ο συγκερασμός που διασφαλίζει το μέλλον ζητώντας από το παρόν μέτρο, σύνεση και κάποιες θυσίες, συνήθως δεν είναι αρεστός σε κανέναν από όσους διακονούν το εφήμερο και το ευτελές: ούτε στους δημαγωγούς της πολιτικής που μπορούν να επιβιώνουν μόνο αν υπόσχονται μαγικές λύσεις, που θα είναι και άμεσες και πλήρως ικανοποιητικές για όλους, ούτε στους οπαδούς τους που δεν περιμένουν τίποτε λιγότερο από αυτό που άπλετα τους προσφέρει, στα λόγια, ο ηγέτης τους (και θεωρούν τον συγκροτημένο πραγματιστή ανάλογη ή/και εξωνημένο), ούτε στους αμαθείς σχολιαστές, ούτε στους ιδεολογικούς ζηλωτές των ποικίλων σχολών σκέψης.

Ο χρήσιμος κοινωνικά οικονομολό-

γος, ακολουθώντας όχι αναγκαστικά το γράμμα, αλλά κυρίως το πνεύμα της κεϋνσιανής θεωρίας, οφείλει όχι μόνο να ιχνηλατεί την αλήθεια πίσω από τις παραθλάσεις των παροδικών φαινομένων αλλά και να υψώνει την φωνή του για να την υποστηρίξει, ακόμη και απέναντι στην βοή του πλήθους, ▲

1 Μεταξύ άλλων βλ. ενδεικτικά το πολυσυζητημένο διαδικτυακό κείμενο: Cochrane John, (2009), "How did Paul Krugman get it so Wrong". <http://tiny.cc/omruew>

2 Βλ. Devries Pete, Guajardo Jaime, Leigh Daniel, Pescatori Andrea, (2011), "A New Action-based Dataset of Fiscal Consolidation", IMF Working Paper WP/11/128.

3 Βλ. ενδεικτικά Lucas Robert Jr, (1995), "Monetary Neutrality", Nobel Prize Lecture.

4 Βλ. Mian A. and Sufi A, "How Household Debt Contributes to Unemployment", Bloomberg, Nov. 16, 2011.

5 Krugman Paul, "The Hangover Theory", Slate, December 4, 1998.

6 Βέβαια οι Eggertsson G.B. και Krugman P. καταλήγουν στα ακριβώς αντίθετα συμπεράσματα. Όμως οι όροι που θέτουν είναι εξαιρετικά περιοριστικοί και, κυρίως, δεν υπάρχει "wealth effect". Βλ. "Debt, Deleveraging and the Liquidity Trap: A Fisher-Minsky-Koo approach", Federal Reserve Bank of New York, 11/16/2010. Αντίθετα ο ίδιος ο εισηγητής της θεωρίας της «ύφεσης ισολογισμού» είναι πολύ πιο σκεπτικός στο θέμα αυτό. Βλ. το κεφάλαιο "Problems with calculating the fiscal multiplier during a balance-sheet recession", στο Richard C. Coe, "The Holy-grail of macro-economics", Wiley, 2009.

7 Βλ. Δ. Ιωάννου, «Ιστορίες για χρεοκοπίες (Με ερωτήματα και απαντήσεις)», Δελτίο Ανάλυσης, Επιστημονικό Κέντρο Ανάλυσης και Σχεδιασμού, Υπουργείο Εξωτερικών, τεύχος 75, σ. 20-39, Αύγουστος 2011. Διαθέσιμο στο <http://tiny.cc/vgnuew>.